

ЗНАКАМІТЫЯ ГІСТОРЫКІ

ДА 100-ГОДДЗЯ 3 ДНЯ НАРАДЖЭННЯ М. М. УЛАШЧЫКА (1906–1986)

Кацярына Варанько, галоўны бібліёграф Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі

Мікалай Мікалаевіч Улашчык нарадзіўся ў вёсцы Віцкаўшчына Дзяржынскага раёна Мінскай вобласці ў шматдзетнай сялянскай сям'і. Разумны і патрабавальны сямейны лад, атмасфера богашанавання і працавітасці, павага да старэйшых, цікавасць да кнігі спрыялі фарміраванню яго натуры. Поўную ўражанняў пару дзяцінства з кранальнай каларытнасцю апіша ён пазней у сваіх успамінах. У 1913 г. хлопчык паступіў у Самахвалявіцкую двухкласную школу, у 1917–1920 гг. займаўся ў вышэйшым пачатковым вучылішчы ў Мінску.

Незабыўнае ўражанне аказала на яго навучанне ў першай беларускай школе, калі новы настаўнік пачаў весці ўрокі на беларускай мове (1919). Адсюль і пайшло захапленне родным словам, літаратурай, якое падсілкоўвала цікавасць Мікалая да гісторыі. Натхняльную ролю ў інтэлектуальным сталенні адыграла яго сястра, студэнтка лінгвістычнага аддзялення БДУ, з падказкі якой ён прачытаў першыя кнігі па беларусазнаўстве — «Беларусы» Я. Карскага, зборнік гісторыка-этнаграфічных і мовазнаўчых прац «Курс белорусоведения» (М., 1918–1929). У сакавіку 1922 г. М. Улашчыку пашчасціла ўдзельнічаць у вечарыне-сустрэчы студэнцкай моладзі з Янкам Купалам.

У 1924 г., пасля заканчэння ў Мінску вярхоўнай школы другога ступені для дарослых, М. Улашчык паступіў на сацыяльна-гістарычнае

аддзяленне педагагічнага факультэта БДУ. Тут, ва універсітэцкім асяроддзі, канчаткова вызначыўся яго творчы лёс даследчыка-гісторыка. Гэтаму спрыялі і лекцыйна-семінарскія заняткі ў знакамітых вучоных і выкладчыкаў — М. Доўнар-Запольскага, Д. Даўгялы, У. Ігнатоўскага, У. Пічэты, В. Дружыца, і актыўны ўдзел у студэнцкім краязнаўчым руху. Паглыбленаму пазнанню айчынай мінуўшчыны і культуры нямала садзейнічала і праца бібліятэкарам у Нацыянальнай (былой Дзяржаўнай) бібліятэцы, і сакратаром у Кніжнай палаце БССР, сталы і цесны кантакт з дырэктарам бібліятэкі І. Сіманюскім, загадчыцай беларускага аддзела Ю. Бібілай. Пры непасрэдным удзеле маладога кнігазнаўца ў рэспубліцы заснаваны «Летапіс беларускага друку». У 1929 г. з'явілася яго першая навуковая крыніцазнаўчая публікацыя «Беларускі друк у 1927–1928 гг.» (краязнаўчыя допісы ў прэсе пачаліся яшчэ ў 1924 г.). Пра свае універсітэцкія гады М. Улашчык падрабязна напісаў ва ўспамінах «У. І. Пічэта ў першыя гады існавання Беларускага універсітэта».

Пасля заканчэння БДУ (1929) Мікалая Улашчыка прызвалі на вайсковую службу ў Ленінград, дзе ў чэрвені 1930 г. ён быў арыштаваны па абвінавачванні ў кіраўніцтве маладзёжным цэнтрам неіснуючага «Саюза вызвалення Беларусі» і асуджаны на пяць гадоў высылкі ў г. Налінск Вяцкай вобласці. У 1933 г. яго асудзілі паўторна,

этапіравалі ў Марыінскі папраўча-працоўны лагер (Новасібірская вобласць), пасля ў пасёлак Суслева Кемераўскай вобласці. Вызвалены ў 1935 г. без дазволу вяртання на Беларусь М. Улашчык выкладаў у расійскіх школах і тэхнікумах. У 1939 г. вярнуўся ў Ленінград, настаўнічаў. У чэрвені 1941 г. арыштаваны і высланы ў г. Златавуст Чэлябінскай вобласці. Пасля вызвалення скончыў аспірантуру і ў снежні 1947 г. абараніў у Інстытуце гісторыі АН СССР кандыдацкую дысертацыю «Падрыхтоўка сялянскай рэформы 1861 г. у Віленскай, Гродзенскай, Ковенскай губернях», якую пісаў пад кіраўніцтвам У. І. Пічэты. Па яго рэкамендацыі Мікалай Мікалаевіч вёў спецыяльны семінар і чытаў агульны курс гісторыі славян на кафедры славяназнаўства МДУ. У друку з'явіліся яго публікацыі «Прыгонная вёска Літвы і Заходняй Беларусі напярэдадні рэформы 1861 г.» (1948), «3 гісторыі рэскрыпта 20 лістапада 1857 г.» (1949) і інш. У 1950 г. М. М. Улашчыка асудзілі на 8 год і этапіравалі ў Марыінскі лагер. У 1955 г. пасля датэрміновага вызвалення ён узнавіў навуковую дзейнасць. Працаваў у Інстытуце гісторыі СССР АН СССР (да 1986 г.). У 1964 г. абараніў доктарскую дысертацыю «Сельская гаспадарка Літвы і Заходняй Беларусі ў першай палове XIX ст.», якая ў 1965 г. была выдадзена як манаграфія «Перадумовы сялянскай рэформы 1861 г. у Літве і Заходняй Беларусі».

Шмат гадоў аддаў М. М. Улашчык вывучэнню беларуска-літоўскіх летапісаў. У 1966 г. ён пераклаў на сучасную рускую літаратурную мову і выдаў «Хроніку Выхаўца» — адзін з найбуйнейшых помнікаў старабеларускага пісьменства. Аб яе надзвычайнай працаёмкасці і навуковай значнасці сведчылі якасць перакладу, грунтоўная прадмова і разгорнуты каментарый (звыш 240 заўваг і тлумачэнняў) да тэксту помніка. Прафесіяналізм, выключная даследчыцкая рупнасць М. Улашчыка дапамаглі вылучыць асобнымі томамі беларускія летапісы ў серыі Поўнага збору рускіх летапісаў. Амаль 10 год рыхтаваў да выдання — 32-і (1975) і 35-ты (1980) тамы, дзе былі сабраны 17 вядомых сёння беларуска-літоўскіх летапі-

саў. Вынік шматгадовага вывучэння летапісаў М. Улашчык падвёў у манаграфіі «Уводзіны ў вывучэнне беларуска-літоўскага летапісання» (1985).

Найбольш грунтоўнымі і вызначальнымі для навуковай дзейнасці М. М. Улашчыка сталі «Нарысы па археаграфіі і крыніцазнаўстве гісторыі Беларусі феадальнага перыяду» (1973). Праца ўражвала і агромністым абсягам разгледжанай аўтарам друкаванай актавай прадукцыі (136 тамоў розных зборнікаў дакументаў, выдадзеных прыватнымі асобамі і спецыяльнымі археаграфічнымі ўстановамі), і, галоўнае, крытычнай метадыкай асэнсавання дзейнасці публікатараў. «Нарысы...» сталі значнай падзеяй у навуковым свеце, пра што сведчылі многія рэцэнзіі і водгукі ў айчынным і замежным друку. Манаграфія Улашчыка — ярскі доказ на карысць аднаўлення археаграфічнай працы ў Беларусі, спыненай у канцы 1920-х гг.

Жыццё і творчая дзейнасць вучонага былі звязаны з роднай Бацькаўшчынай. Апошняй працай Улашчыка стала кніга пра Віцкаўшчыну — гісторыка-этнаграфічны нарыс, выдадзены асобнай кнігай пад назвай «Была такая вёска» (1989) пасля смерці аўтара. Да апошніх дзён не прыпыняў вучоны пісаць аўтабіяграфічную «Хроніку», якую можна аднесці да мемуарнага жанру (надрукавана ў гадавіку «Скарыніч», 1991). М. М. Улашчык рупіўся пра зберажэнне матэрыялаў, што збіраліся гадамі, жадаў, каб яго рукапісны архіў захоўваўся ў бібліятэцы НАН Беларусі. Яшчэ пры жыцці Мікалай Мікалаевіч перадаваў, перасылаў і сам прывозіў туды свае матэрыялы. Пасля смерці вучонага яго сын, выконваючы волю бацькі, перадаў у адзел рэдкіх кніг і рукапісаў ЦНБ яго архіў, па матэрыялах якога выдадзены тры кнігі: «Працы па археаграфіі і крыніцазнаўстве гісторыі Беларусі» (1999); «Краязнаўства: нататкі пра бацькаўшчыну 1924–1929 гг.» (1999); «Мемуары і дзённікі як крыніцы па гісторыі Беларусі» (2000). У 2001 г. у серыі «Беларускі кнігазбор» выйшлі выбраныя творы М. М. Улашчыка, дзе сабраны навуковыя працы вучонага-гісторыка, краязнаўчыя нарысы, успаміны, эпістлярная спадчына.

Памёр М. М. Улашчык 14 лістапада 1986 г. у Маскве. 8 ліпеня 1987 г. на Чыжоўскіх могілках у Мінску адбылося перазахаванне яго праху. На надма-

гільным помніку журботнай пазалотай пабліскае шчымлівы радок Янкі Купалы: «Мне сняцца сны аб Беларусі...».

Мудрость тысячелетий. — М., 2002.

*Что пользы от науки толку, у кого нет
ума? Зачем зеркало толку, кто лишен глаз?*

*Что пользы от учености, направленной на
зло? Что пользы в светильнике, накрытом гор-
шками?*

*Что проку от знаний толку, кто, изучив
все науки и проникнув в их суть, не извле-
чет из них пользы? Одно утешение.*

*Что сделает злодей толку, в чьей руке меч
спокойствия? Когда огонь не находит травы,
он сам успокаивается.*

*Шестеро не помнят тех, кто помогал им
раньше: ученик — учителя, женатый сын —
мать, разлюбивший муж — жену, достигший
цели — помощника, выдравшийся из чащи —
проводника, больной — врача.*

*Юность мчится невозвратными потоками.
Так предадимся радости — ведь дарованы
радости смертным!*